

פרק א

דרכים לאהבת ויראת ה'

כתב הרמב"ם (הל' יסודי התורה פ"ב, ה"א):

"הא-ל הנכבד והנורא הזה מצוה לאהבו וליראה אותו, שנאמר 'ואהבת את ה' אלהיך', ונאמר 'את ה' אלהיך תירא'".

וכ"כ בספר המצוות שלו:

"המצוה השלישית היא שציונו לאהבו יתעלה, וכו', עד שנשיגהו ונתענג בהשגתו תכלית התענוג, וזאת היא האהבה המחוייבת. והמצוה הרביעית היא שצונו להאמין יראתו יתעלה וכו'".

ומצוות אלו "מנאום כל הראשונים ז"ל מוני המצוות ובראשם הבעל הלכות גדולות וסייעתו והרמב"ם וסייעתו ז"ל" (הגרי"פ זצ"ל בביאורו לרס"ג, מ"ע א').

וכ"כ החפץ חיים בספר המצוות הקצר (מ"ע ג' וד'):

"מצות עשה לאהוב השם יתברך בכל לבו ובכל נפשו ובכל מאודו, שנאמר (דברים ו, ה): 'ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך'. מצות עשה לירא את ה', שנאמר (דברים ו, יג): 'את ה' אלהיך תירא'".

וכן הביא החפץ חיים בביאור הלכה (ריש סימן א), וז"ל:

"וז"ל החינוך [בהקדמתו ובסימן כה, כו, תיז, תיח, תלב, תפז]: שש מצוות חיובן תמיד, לא יפסקו מעל האדם אפילו רגע אחד כל ימיו, וכל זמן וכל רגע שיחשוב בהן קיים מ"ע ואין קץ למתן שכר המצוות. ואלו הם: א) להאמין שיש אלוה אחד בעולם שהמציא כל הנמצאות וכו'. ד) לאהוב המקום ב"ה שנאמר 'ואהבת את ה' אלהיך' וגו'. וענין המצוה שיראה האדם להשים כל מגמתו וכל מחשבתו אחר אהבת הש"י, ויעריך בלבו כי כל מה שיש בעולם מעושר ובנים וכבוד הכל הוא כאין נגד אהבתו ית'. ה) להיות יראת הש"י על פניו תמיד לבלתי יחטא, וע"ז נאמר 'את ה' אלהיך תירא', וכו'".

הנה מצוות אלו אין להן שיעור למעלה, שבכל זמן שיחשוב בהן וירגיש אותן, אפילו כל היום, הרי הוא מקיים מצוה. אבל יש לעיין אם יש להן שיעור למטה, שבפחות מזה האדם מבטל מצוות עשה. ומצינו בזה חידוש מהחפץ חיים (ס"ו) שמירת הלשון, חתימת הספר, פ"ב), שהחיוב לחשוב בהן הוא עכ"פ פעם אחת ביום, "דכי בשביל שהיא מצוה תדירית שאינה תלויה בזמן, כידוע, תהיה נגרעת שלא יראו לקיים אותה עכ"פ פעם אחת ביום [בתמיה]". נמצא שמי שאינו עוסק באהבת ה' ויראת ה' כל יום הרי הוא מבטל בכל יום מצוות עשה, רח"ל.

אם כן, מוטל עלינו לקנות אהבת ה' ויראת ה' במהירות האפשרית, כדי שלא נהיה חלילה מבטלי מצוה בכל יום, ולא נחכה עד שבזמן כלשהו לפני סוף ימינו נרגיש ניצוץ של אהבת ה' ויראת ה'. לכן חובה גדולה היא לנו להתבונן בדרכי קניית אהבת ה' ויראת ה' המבוארות בחז"ל ובראשונים, ולראות איזו דרך יעילה למעשה עבורנו. כי פשוט הוא שעיקר המצוה היא האהבה והיראה שבלב האדם, ואם אנו חשים שדרך או דרכים מסוימות שמצינו בחז"ל ובראשונים אינן יעילות למעשה בשבילנו, ודאי שעלינו למצוא את הדרך שתשפיע עלינו, ולא להיות מקובעים בדעתנו ולהתעקש ללכת בדרך שכבר נוכחנו שאינה מביאה אותנו לאהבת ויראת ה'. ואף שאין ספק שכל הדרכים שמצינו בחז"ל ובראשונים הן טובות ויעילות, ומה שאינן משפיעות עלינו - ודאי שיש לכך סיבה, ידועה או שאינה ידועה, מכל מקום, עלינו להיות מעשיים ואמיתיים ולהתקדם בעזרת הדרך שמשפיעה עלינו לטובה.

ב

נפתח בדברים הידועים והמפורסמים.

איתא בספרי (פ' ואתחנן, לג):

"והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך, רבי אומר, למה נאמר, לפי שנאמר 'ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך', איני יודע כיצד אוהבים את המקום, תלמוד לומר 'והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך', תן הדברים האלה על ליבך, שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם ומידבק בדרכיו".

מקובל לבאר מדרש זה שהדרך המביאה לאהבת ה' היא לימוד התורה. אולם ברש"י על התורה (דברים ו, י) מבואר שלא הבין כן את הספרי, וז"ל:

"והיו הדברים האלה - ומהו האהבה, 'והיו הדברים האלה', שמתוך כך אתה מכיר בהקב"ה ומידבק בדרכיו".

הרי שלמד רש"י שהספרי מבאר את מהות האהבה, שהיא ללמוד תורה ולהכיר בקב"ה ולהידבק בדרכיו, אבל הדרך המביאה לאהבת ה' אינה מבוארת בדברי הספרי. ובאמת רש"י כתב כן לשיטתו שם (פסוק ה') בביאור מצות 'ואהבת', שהיא לקיים את המצוות מתוך אהבת ה', ע"ש, ואכמ"ל בזה.

אבל הרמב"ם בסה"מ (עשה ג) למד מדברי הספרי כפי שמקובל לפרש, וז"ל:

"והמצוה השלישית היא שציונו לאהבו יתעלה, וזה שנתבונן ונשכיל מצוותיו ופעולותיו עד שנשיגהו ונתענג בהשגתו תכלית התענוג, וזאת היא האהבה המחויבת. ולשון סיפרי (פ' שמע): לפי שנאמר 'ואהבת את י"י אלהיך', איני יודע כיצד אוהב את המקום, תלמוד לומר 'והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך', שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם. הנה כבר בארו לך כי בהשתכלות תתאמת לך ההשגה ויגיע התענוג ותבא האהבה בהכרח".

וכן החינוך במצות אהבת ה' (מצ' תיח) הביא דברי הספרי והרמב"ם הנ"ל, והוסיף:

"דיני המצוה, שראוי לו לאדם שישים כל מחשבתו וכל מגמתו אחר אהבת השם, ויעריך בלבו תמיד כי כל מה שהוא בעולם מעושר ובנים וכבוד, הכל כאין וכאפס ותוהו כנגד אהבתו ברוך הוא, וייגע תמיד כל היום בבקשת החכמה למען ישיג ידיעה בו, סוף דבר יעשה כל יכולתו להרגיל מחשבות לבו כל היום באמונתו ויחודו עד שלא יהא רגע אחד ביום ובלילה בהקיצו שלא יהא זוכר אהבת אדוניו בכל לבו".

והביאו דרך זו הביאור הלכה והערוך השלחן (סימן א).

ג

אמנם אנחנו תמהים על נפשינו, מה זאת שאנחנו לומדים תורה בהתמדה שנים ע"ג שנים ואין אהבתו ית' נמצאת בלבנו, וכמ"ש הגה"צ רא"א דסלר זצ"ל (מכתב מאל"ה, ח"א, עמ' 50): "תגדל מדרגת אהבת השי"ת, אשר תכבד לקנותה, וימעטו מאוד אשר יקיימו את המצוה הראשונה בקריאת שמע 'ואהבת את ה' אלקיך' וגו'", וודאי דברי חז"ל חיים וקיימים לעד, א"כ איך נהיה זאת לנו.

ומצינו מספר ישובים לזה:

בספר 'בלבבי משכן אבנה' (ח"ה, עמ' פח) כתב:

"אולם מה נאמר ומה נדבר, שענינו ראות שרבים עוסקים בתוה"ק ואינם זוכים לאהבת ה'. ואנו עומדים ותמהים מה זה עשה ה' לנו ככה. ובאמת שאין מקום לתמיהה כלל, מכיון שכבר כתבו בספה"ק, שכל סגולות התוה"ק לא נאמרו אלא בעוסק בה לשמה. וכבר כתב המהרח"ו שמי יערב לבו לומר שעוסק בה לשמה. ולכך, כיון שאיננו זוכים לעסוק בתוה"ק לשמה כראוי, לכך אין אנו משיגים את הסגולות שנאמרו לעוסק בה. ולכך בשביל לקנות אהבת הבורא אין די לנו בעסק התורה גרידא, אלא אנו זקוקים לעצות נוספות, כמ"ש הרמב"ם, 'כיצד הדרך לאהבתו' וכו', ולא כתב שסגי בעסק התורה גרידא. ולכך כל אדם צריך לחפש לו עצות בספה"ק כיצד יזכה לאהבת ה', לבד מעסק התוה"ק שהוא הבסיס לכל קנין אמיתי, ובלעדיי אי אפשר לקנות כלום".

אולם לענ"ד אין יישובו עולה כהוגן, דמדברי הרמב"ם בסה"מ מבואר שהתועלת שבלימוד התורה שמביא לאהבת ה' אינה מסגולות התוה"ק, אלא היא מהלך טבעי, שע"י התבוננות מגיעה האהבה. ועוד תימה, וכי נימא שמהלך זה המובא בדברי חז"ל ובראשונים נאמר ליחידים בלבד ולא לדורנו, אטו בדורות הראשונים כולם עסקו בתורה לשמה, הרי זוהי דרגה גבוהה מאוד, כמו שהביא מהרח"ו, וודאי שלא כולם היו במדריגה זו, ואף על פי כן ראו הראשונים להביא עצה זו לכולם, וגם בדורות אלו הביאו החפץ חיים והערוך השולחן מהלך זה. ועוד, הלוא כבר ביארו בדברי מהרח"ו שרצה לומר רק שכמעט אין בנמצא אדם שעוסק בתורה לגמרי לשמה, אבל ודאי יש בעסק התורה לשמה מדרגות מדרגות, וגם מי שאינו לומד לגמרי לשמה יכולה להיות בו בחינה של לשמה, ואכמ"ל בזה.

ויש שיישבו (עי' דברי אמת, קונטרס הענוה והיראה, הנדפס בסו"ס מאורי אורות המוסר, ח"א) שכח התורה להביא לאהבת ה' הוא דווקא בתנאי שקדמה לה יראת ה', כמבואר בפסוקים ובחז"ל. וכיון שאין אנו מקדימים יראת ה' - גם לא יראת העונש - ללימוד התורה, אינה פועלת את פעולתה. אולם לענ"ד גם זה אינו מיישב כהוגן, דאכן, אם היתה אהבת ה' באה מכח קדושת התורה וסגולתה, היה מקום לומר שנדרשת לשם כך הכנה של יראה. אבל מאחר וזהו מהלך טבעי, כפי שמבואר ברמב"ם הנזכר, לא נראה שיהא הדבר תלוי דווקא בהקדמת יראת ה'.

ולענ"ד כשנדייק ונתבונן בדברי חז"ל והרמב"ם עצמם נמצא את היישוב האמיתי לזה. נתבונן נא בלשון הספרי:

"לפי שנאמר 'ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך', איני יודע כיצד אוהבים את המקום, תלמוד לומר 'והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך', תן הדברים האלה על ליבך, שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם ומדבק בדרכיו".

וכן הוא לשון הרמב"ם:

"שנתבונן ונשכיל מצותיו ופעולותיו עד שנשיגהו ונתענג בהשגתו תכלית התענוג, וזאת היא האהבה המחויבת".

הרי שחז"ל והרמב"ם פירשו בדבריהם - איך לימוד התורה מביא לאהבת ה' - שמתוך לימוד התורה האדם מכיר את ה' ומשיג אותו [כלשון הרמב"ם "ונשיגהו" - שקאי על השי"ת, ולא אמר ונשיג אותן - שהיה מתפרש על המצוות והפעולות]. הלומד תורה עם הבנה והרגשה שהוא לומד את דברי השי"ת ורצונו [ולא רק שחושב על כך לפני לימודו ואח"כ שוכח זאת בעת הלימוד], זוכה להכיר ולהשיג את ה' בלימודו, ומתוך כך יזכה להגיע בלימודו לאהבת ה'. אבל כשלומדים בלי הכרה ערה זו, אף שיודעים בתת-מודע שהתורה היא דבר ה', בפועל אין זה משפיע על הנפש להביאה לאהבת ה', כי אינו לומד עם הבנה והרגשה שהוא עוסק בדבר ה'.

וכן היא גם כוונת החינוך והביאור הלכה הנ"ל שכתבו "וייגע תמיד כל היום בבקשת החכמה למען ישיג ידיעה בו", כלומר, הלימוד צריך להיות עם ביקוש לדעת את ה', וכמו שממשיך החינוך "סוף דבר יעשה כל יכולתו להרגיל מחשבות לבו כל היום באמונתו ויחודו", משמע שר"ל שאף בלימודו עליו לעסוק עם מחשבה באמונת ה', ומקיים זאת כאשר הוא לומד מתוך מחשבה על רצון ה'.

לפי"ז מיושבת היטב התמיהה על עצמנו. לצערנו אנו לומדים תורה בלי מחשבה ערה שהתורה היא רצון ה' ודברו, וממילא אין הלימוד מביא אותנו להכרת ה' ואהבתו. וכן אמר הג"ר מיכל יהודה לפקוביץ זצ"ל שהטעם שרואים אנשים שלומדים הרבה ולא נראה אצלם השתנות לטובה הוא, כי צורת לימודם היא רק כדי ללמוד, ואינם לומדים במטרה ועיון לברר רצון השי"ת (דרכי החיים ח"ב, עמ' קעז).

יש הרבה מה להאריך בנקודה חשובה זו, אולם אין ברצוננו להאריך בה כאן, ורק נזכיר בקצרה שהלומד את ספר המצוות להרמב"ם והקדמתו ליד החזקה ופירוש המשניות שלו, יראה בעליל שכן למד הרמב"ם, כלשונו תמיד "אמר השם", "אמרו יתעלה". וברור שכן היה דרך לימודם של כל גדולי הדורות, אלא שמרוב פשיטות הדברים שהתורה היא רצון ה' לא ראו כל צורך לכתוב כל פעם "אמר השם" או "רצון ה'".